

Подводя итоги нашим, в известном смысле, спорадическим размышлениям, скажем, что фразеология в старорусской и старобелорусской письменности являлась неотъемлемым компонентом коммуникативной тактики. Использование устойчивых воспроизводимых выражений позволяло обеспечивать результативное общение, делать его лаконичным, но емким по содержанию. Большею частью в деловой письменности используется периферия фразеологии с низкой или нулевой степенью экспрессивности.

Список использованных источников

- 1 Голуб, О. С. Теория коммуникации / О. С. Голуб, С. В. Тихонова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.mdk-arbat.ru/bookcard?book_id=2418766.
- 2 Цыпленкова, М. В. Основы менеджмента / М. В. Цыпленкова, И. В. Моисеенко, Н. В. Гурмина, Ю. А. Бондарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/osnovy-menedzhmenta-uchebnoe-posobie>.
- 3 Филин, Ф. П. Истоки и судьбы русского литературного языка / Ф. П. Филин. – М. : Наука, 1981. – 326 с.
- 4 Телия, В. Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Шк. «Языки русской культуры», 1996. – 285 с.
- 5 Памятники русского права. В. 4 / Под ред. Л. В. Черепнина. – М. : ГИЮЛ, 1956. – 630 с.
- 6 Полоцкие грамоты XIII – начала XVI вв. Сборник документов / сост. Г. Л. Хорошкевич. – Вып. 1–5. – М., 1977–1985.
- 7 Никитин, О. В. Традиции деловой письменности в языке древнерусской литературы и художественных произведениях XV–XVI вв. / О. В. Никитин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.portal-slovo.ru/philology/44847.php>.

УДК 811.161'367.3'42:398.61(=161.3)

К. Л. Хазанова

АБ БЕЛАРУСКІХ ЗАГАДКАХ СА СТРУКТУРАЙ ЭЛІПТЫЧНАГА СКАЗА ВА ЁСХОДНЕСЛАВЯНСКІМ КАНТЭКСЦЕ

Пашыранасць ва ўсходнеславянскім фальклоры загадак са структурай эліптычнага сказа абумоўлена імпліцытнасцю намінацыі дзеяння, накіраванай на абуджэнне фантазіі аўдыторыі. Пры наяўнасці канструкцыі ў рускіх і ўкраінскіх загадак беларускія народныя загадкі праяўляюць большую схільнасць да ўказанай сінтаксічнай будовы.

У фальклоры ўсходніх славян загадкі складаюць невычэрпныя багацці, выяўляючы адметнасці змястоўнага нападнення і фармальнага паказчыкаў. Загадкі маюць простыя і не вельмі, і зусім цямяныя апісанні прадметаў, прыродных з'яў, многіх жыццёвых рэалій і адрозніваюцца рознаструктурнасцю. У фальклоры беларусаў, рускіх і ўкраінцаў можна адшукаць прыклады сінтаксічных структур шматлікіх тыпаў.

Даследчыцкая ўвага да структуры беларускіх загадак дазваляе выявіць канструкцыі, у якіх адсутны член не ўзнаўляецца з кантэксту (або з адгадкай) і не падказваецца сітуацыяй. Такія сказы з'яўляюцца пераходным тыпам ад няпоўных двухсастаўных да поўных і называюцца эліптычнымі [1, с. 248]. Пры гэтым адсутны выказнік не з'яўляецца неабходным для перадачы паведамлення: *Пад адным брыльком семсот казакоў* (мак) [2, с. 313]; *У аднаго парсюка два лычы* (начоўкі) [2, с. 313].

У граматыка-сінтаксічным плане эліптычныя загадкі займаюць прамежкавае становішча паміж няпоўнымі і намінатыўнымі сказами. Даданыя члены сказа яшчэ

захоўваюць залежнасць ад дзеяслова, якая ўсведамляецца гістарычна. У эліптычных сказах субстантыўны ўплыў даволі моцны і часам выцясняе дзеяслоўны, што можа наблізіць эліптычныя сказы да намінатыўных з недапасаваным азначэннем: *З-за куста цыбуля, за нагу шчыпуля* (змья) [3, с. 175]; *У адной яме сем ям з ямай; На адной яме сто ям* (напарстак) [3, с. 226].

Ад намінатыўных сказаў эліптычныя адрозніваюцца наяўнасцю даданных членаў – падпарадкавальных словаформаў, якія ўказваюць на залежнасць іх ад адсутнага дзеяслова-выказніка: *Пад вакном дзяўчына ў чырвоных завушніцах* (рабіна) [4, с. 175].

На думку даследчыкаў, эліптычныя сказы – “не столькі вынік эканоміі моўных сродкаў, колькі вынік пашырэння камунікатыўных магчымасцей мовы” [1, с. 248]. Асабліва гэта слушна ў адносінах да загадак з указанай структурай: *Чатыры дзяды назад бародамі* (капыты) [2, с. 316]; *Ва ўсіх дзетак адзенне з манетак* (рыба) [2, с. 316].

Беларускія загадкі з будовай эліптычных сказаў складаюцца з дзейніка з магчымымі дапасаванымі ці недапасаванымі азначэннямі і акалічнасці месца: *Сярод хаты вярбовы корчык* (калыска) [3, с. 281]; *З акна ў акно – залатое верацяно* (прамень сонца) [3, с. 26]; *У адной дзежцы два хлебцы; У адной лыжцы дваіное цеста; У беленькай бочцы два розныя півы* (яйцо) [3, с. 150]; *У маёй свінкі тры спінкі* (грэчка) [3, с. 87].

Як відаць з прыкладаў, даданая акалічнасць у эліптычных загадках часткова выконвае функцыю выказніка, бо мае ўказанне на факт дзеяння, але захоўвае і акалічнаснае значэнне. У структуры загадак-эліптычных сказаў выразна праяўляецца двухчленнасць, паколькі яны маюць паходжанне з двухсастаўных сказаў. На такую этымалогію ўказваюць варыянты загадак, розныя па структуры. Многія эліптычныя загадкі маюць варыянтамі двухсастаўныя канструкцыі: *Праз мора кашачы хвост* (почапка) – *Цераз мора каціны хвост плыве* [3, с. 291]; *За цёмным лесам белы бярэзнічак – Пад нізенькім небам белы бярэзнічак расце* (зубы ў роце) [3, с. 121]; *У маленькім гаршчэчку кашыца смачная – У маленькім гаршчочку каша смашненькая на сонцы варылася* (арэх) [3, с. 69].

Канструкцыя эліптычных сказаў сустракаецца ў рускіх народных загадках: *Посреди двух озерков – горушка* (глаза и нос); *Курица – на курице, а хохол – на улице* (изба); *У нас в избушке красны бабушки* (ложки); *У нас под лавкой медвежья лапка* (полено); *С одной стороны лес, с другой – поле* (шуба) [5].

Аднак многія рускія загадкі пры падобнай будове праяўляюць імкненне да экспліцытнасці дзеясловаў быцця, наяўнасці, руху, дзеяння, у выніку чаго сказ становіцца двухсастаўным: *Две галки сидят на одной палке* (ведро и коромысло); *От одного озера до другого мост лежит* (ведра и коромысло); *Вокруг озера камыш растёт* (глаза и ресницы); *В безлюдной тайге котелок кипит* (муравейник); *На поле ногойском, на рубеже татарском стоят столбы точеные, головки золоченые* (рожь); *Вокруг проруби сидят белые голуби* (рот и зубы); *Под большим камнем много камешков поют* (цыплята под курицей) [5].

Многія загадкі маюць міжмоўныя варыянтныя паралелі. У беларуска-рускіх парах менавіта беларуская загадка мае будову эліптычнага сказа, а рускі варыянт з’яўляецца двухсастаўным сказам: *Каля ямы ўсе з кіямі* (людзі з лыжкай каля міскі) [3, с. 245] – *Над ямой, ямой сидят деды с киями* [6, с. 171]; *Каля луначкі ўсё вутачкі* (міска з лыжкамі) [3, с. 246] – *Около прорубки сидят сизые голубки* [6, с. 171].

Беларускі фальклор захаваў вялікую колькасць варыянтаў загадкі пра ежу, посуд і лыжкі, чаму, верагодна, садзейнічала папулярнасць адпаведнага дзеяння. У гэтым мностве адзначаюцца і адзінкі са структурамі двухсастаўнага сказа: *Каля ямы стаяць людзі з кіямі* [3, с. 246] і няпоўнага дзеяслоўнага сказа: *Над галавамі сядзяць з булавамі* [3, с. 247]. А колькасна пераважаюць варыянты са структурай эліптычных сказаў: *Каля адной ямы ўсе з кіямі; Над адной ямай усе з кіямі; Каля ямы з булавамі; Кругом ямы дзеці з каламі; Кругамі старцы з кіямі; Кругом ямы з качаргамі; Сярод мора – калодзеж* [3, с. 246].

Загадкі з канструкцыяй эліптычнага сказа адзначаюцца ва ўкраінскай народнай творчасці: *В синьому мішечку золотих гудзиков багато* (начное неба, зоркі); *Надворі горою,*

а в хаті водою (снег); *І в дзень, і вночі у кожнасі на печі* (кот) [7]. Але двухсастаўны сказ – больш частая структура загадак ва ўкраінскім фальклоры: *Кругом бочки бігають клубочки* (кураняты і курыца); *Чорне сукно лізе в вікно* (ноч); *Червоне коромисло через річку повисло* (вясёлка) [7].

Структура эліптычнага сказа ў загадках мае вытокі ў далёкай усходнеславянскай старажытнасці. Асаблівая недасказанасць, замоўчанасць наймення дзеяння стварае патрэбу аўдыторыі “прыдумаць” выказнік: *Чорнае сукно прама ў вакно* (ноч) [4, с. 174]; *У бацькоў на лапках сыны ў плячнёных шляпках* (жалуды) [4, с. 175]. Гэта садзейнічае трываласці ўказанай канструкцыі ва ўсходнеславянскіх загадках: *В году у дедушкі чатыре имени* (весна, лето, осень, зима) [8]. Загадка – адзін з нямногіх фальклорных жанраў, які не толькі захоўваецца са старажытнасці, але і папаўняецца новымі адзінкамі, загадкамі пра адносна новыя рэаліі. Некаторыя з нядаўна ўзнікшых рускіх загадак маюць структуру эліптычнага сказа: *Возле уха завитуха, а в середине разговор* (радионаушнікі) [9].

У беларускім фальклоры ў параўнанні з рускім і ўкраінскім канструкцыя эліптычных сказаў для загадак заўсёды была надзвычай прадуктыўнай структурай. Значная пашыранасць канструкцыі эліптычных сказаў сярод беларускіх загадак абумоўлена іх стылістычнай перавагай. Эліптычныя сказы аддаляюцца ад канкрэтных дзеясловаў пры захаванні сувязі з імі, чым перадаецца і канцэнтруецца семантыка дзеясловаў у эліптычным сказе. Структура эліптычнага сказа сумяшчае агульнае ўказанне на рух, знаходжанне, існаванне, наяўнасць з дакладным вызначэннем месца, напрамку, аб’екта. Гэта спалучанасць стварае экспрэсіўнасць і вобразнасць такіх загадкавых структур, што неабходна гэтаму фальклорнаму жанру. Дзеяслоў у эліптычным сказе не называецца, але яго семантыка вызначаецца з усяго сказа, чым нараджаецца лаканізм і схаваная энергія эліпсісу, які, у сваю чаргу, спрыяе дынамічнасці і экспрэсіі апаведу: *На хляве два дубкі* (рогі ў жывёлы) [3, с. 132]; *Каля печы дзве бухавечы* (пячуркі) [3, с. 257]; *У добрага мужа сярод хаты лужа* (чарпак); *Сярод хаты кусок мяты* (венік) [3, с. 294]; *У майго браціка на сем сажон кішка* (бацвінне, цяўнік) [3, с. 101]; *У чэрапе смерць* (стрэльба) [3, с. 214]; *У нашай малодачкі чатыры калодачкі* (стол) [3, с. 275].

Матэрыяльная выражанасць наймення дзеяння ў загадцы ў некаторай ступені запавольвае апавед, спыняе ўспрыманне інфармацыі. У многіх выпадках наяўны ў загадцы выказнік, выражаны дзеясловам быцця ці наяўнасці не з’яўляецца рэлевантным і можа быць лёгка апушчаным пры загадванні твора: *У лесе-бералесе залатая палка ляжыць* (гадзюк) [4, с. 174]; *У адной драбязе стаіць казак на адной назе* (грыб) [4, с. 175]; *Пад адным капяжом чатыры цыганкі стаяць* (стол) [4, с. 177]; *Ляжыць ля хаты жывот паласаты* (гарбуз) [4, с. 179]. Канструкцыя няпоўнага сказа за кошт імпліцытнасці, схаванасці наймення працэсу і дзеяння стварае ў загадкавым апаведзе вобразы, пры ўяўленні якіх аўдыторыя актывізуе ўласную фантазію: *У чубатых дочак на сямсот сарочак, на сямсот спаднічак, а без чаравічак* (куры) [4, с. 176]; *У вас і ў нас сярод хаты бас* (брус на столі) [4, с. 176]; *У небе дуга, у зямлі дзірка, а пасярэдзіне агонь ды вада* (самавар) [4, с. 177]; *Два браткі ля аднае хаткі* (вочы каля носа) [4, с. 178]; *Пад лістом дагары хвостом* (агурок) [4, с. 178].

Паказаны фактычны матэрыял выяўляе характэрнасць структуры эліптычнага сказа для сінтаксічнай будовы ўсходнеславянскіх загадак, чаму садзейнічае імпліцытнасць намінацыі працэсу і дзеяння, накіраваная на абуджэнне фантазіі аўдыторыі, што неабходна загадкам па адметнасцях жанру. Хаця канструкцыя эліптычных сказаў сустракаецца і ў рускіх і ўкраінскіх загадках, беларускія народныя загадкі праяўляюць большую схільнасць да даследаванай сінтаксічнай будовы, аб чым сведчаць міжмоўныя паралелі адзінак указанага фальклорнага жанру.

Спіс выкарыстаных крыніц

1 Беларуская граматыка: у 2 ч. / М. В. Бірыла, П. П. Шуба. – Мінск : Навука і тэхніка, 1986. Частка 2: Сінтаксіс. – 327 с.

- 2 Беларускі фальклор : хрэстаматыя / склад. К. П. Кабашнікаў, А. С. Ліс, А. С. Фядосік, І. К. Цішчанка. – Мінск : Вышэйшая школа, 1985. – 749 с.
- 3 Загадкі / склад. М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі; рэд. А. С. Фядосік. – Мінск : Навука і тэхніка, 1972. – 448 с.
- 4 Беларускі фальклор у сучасных запісах: Традыцыйныя жанры Гомельскай вобласці / уклад. В. А. Захарава і інш.; уклад. муз. часткі У. І. Раговіч. – Мінск : Універсітэцкае, 1989. – 384 с.
- 5 Русские народные загадки [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zagadka.pro/team-33.html>. – Дата доступа : 25.08.2016.
- 6 Кабашнікаў, К. П. Малыя жанры беларускага фальклору ў славянскім кантэксце / К. П. Кабашнікаў. – Мінск : Беларуская навука, 1998. – 188 с.
- 7 Загадки [Слектронний ресурс]. – Режим доступу : <http://abetka.ukrlife.org>. – Дата доступу : 28.08.2016.
- 8 Детские загадки, сборник русских народных загадок для детей [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://school-work.net/zagadki>. – Дата доступа : 28.08.2016.
- 9 Загадки о технике и труде [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://2уха.ru/veselo/skorogovor.php>. – Дата доступа : 22.09.2016.

УДК 811.161.1: [81'373:398.9]: 001.891

Е. И. Холявко

***ХОТЬ И НЕ ХОРОШО, ДА ЛАДНО:*
К СЕМАНТИЧЕСКОЙ РЕКОНСТРУКЦИИ РУССКОГО ЛАДА**

Статья посвящена выявлению глубинной семантики русской поговорки. Семантическая реконструкция выполнена с привлечением лингвокультурологических фактов. Концептуальное наполнение исследуемой поговорки можно считать генетически обусловленным. Семантика слова лад рассматривается в контексте культурно-философской значимости соответствующего понятия.

Не требует доказательства авторитетное утверждение В. Н. Телия: «Фразеологический состав языка – это зеркало, в котором лингвокультурная общность идентифицирует свое национальное самосознание» [1, с. 9]. Синтезирующий лингвокультурологический подход, опираясь на идею кумулятивной функции языка, согласно которой происходит накопление народного опыта, может быть инструментом постижения языковой картины мира. В связи с этим важно отношение к языку как универсальной форме первичной концептуализации мира и рационализации человеческого опыта, выразителю и хранителю бессознательного стихийного знания о мире [2, с. 19]. Семантическая реконструкция русской поговорки *хоть и не хорошо, да ладно* [3, с. 233], иллюстрирующая связь между природным и культурным, чувственным и рациональным, реальным и идеальным, представляет несомненный интерес.

Русская поговорка *хоть и не хорошо, да ладно* принадлежит к числу единиц с четкой структурой, смысл которых не исчерпывается значением их компонентов. Современную интерпретацию затрудняют лексическая синонимия основных компонентов и уступительные синтаксические отношения между ними. В словаре В. И. Даля *ладный* входит в синонимический ряд с доминантой *хороший*, однако не с дифференцирующим внешним признаком (*красивый, видный, пригожий* и т. д.), а с признаком ценности по «внутренним качествам, полезным свойствам, достоинству» (*добрый, путный, ладный, способный, добротный, дорогой*) [4, с. 561–562]. Слово *хорошо* выражает одобрение: *Что хорошо, то хорошо, а что лучше, то лучше; Хорошему все хорошо; Не то хорошо, что хорошо, а то хорошо, что идет к чему; Оно бы и очень хорошо, да никуда не годится; Что хорошо, то не скоро; Все мы любим хорошо, да хорошо-то нас любит по выбору* [4, с. 562]. В выражении